

تبیین مدل مفهومی برای فرآیند طراحی معماری برآمده از نشانه‌شناسی لایه‌ای بر مبنای دیدگاه‌های نشانه‌شناختی پیرس و سوسور

محمدامین صافی^۱، سیامک پناهی^۲، شیوا یغماییان^۳، منوچهر فروتن^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۷

چکیده

نشانه‌ابزاری مطالعاتی است که متعاقب متن مطرح می‌شود و در جریان تحلیل متن به کار می‌آید؛ بازنمایی معماری روش‌های خود را در نظم و معنا بخشی به نشانه‌ها یافته است؛ لذا جهت معنا کاوی نشانه‌ها در متون معماری، می‌بایست از مفاهیمی که درک بازنمایی را آسان‌تر می‌نماید؛ استفاده نمود. هدف اصلی این مقاله، تبیین نشانه‌شناختی انواع بازنمایی‌های معماری بر اساس رابطه رمزگان آن‌ها با تحلیل تطبیقی بین دیدگاه دو محقق برجسته درباره نظریه نشانه‌شناسی، یعنی چارلز سندرز پیرس و فردیناند دو سوسور و ارائه مدل مفهومی فرآیند طراحی برآمده از آن است. داده‌ها با استفاده از تکنیک تحلیل محتوای مطالعات مختلف در زمینه نشانه‌شناسی و موضوع مرتبط به‌دست آمده است. نتایج بیانگر آن است که نشانه‌شناسی، بازنمایی‌های آثار معماری به‌عنوان یک رسانه جهت تولید معنا و شکل تبیین می‌نماید. انتظار می‌رود این مقاله سهم مثبتی در تأکید بر اهمیت نظریه نشانه‌شناسی، نه‌تنها در جهت ارتقای معرفت‌شناسی نشانه‌شناسی، بلکه برای سایر محققان و دانشگاهیان در زمینه‌های مرتبط یا حوزه‌های خاص ایجاد کند.

واژگان کلیدی: نشانه‌شناسی، پیرس، سوسور، بازنمایی معماری، فرآیند طراحی

^۱- پژوهشگر دکتری، گروه معماری، واحد کرج دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. Email: a.safi@gmail.com تلفن: ۰۹۳۹۵۰۴۱۸۳۳

^۲- استادیار، گروه معماری، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران تلفن: ۰۹۱۲۲۶۴۶۲۵۷

^۳- استادیار، گروه معماری، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران تلفن: ۰۹۱۲۲۶۴۶۲۵۷

^۴- استادیار، گروه معماری، واحد همدان، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان، ایران تلفن: ۰۹۱۲۵۲۲۸۵۶۴

مقدمه

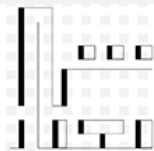
«سمیوتیک»^۱ از یونانی «سمیشن»^۲ به معنای نشانه، به معنای دال و «سمینومنون»^۳ به معنای دلالت یا نشانه گرفته شده است. به طور کلی نشانه‌شناسی مطالعه نشانه‌ها یا معرفت‌شناسی درباره وجود یا فعلیت نشانه در زندگی اجتماعی است. بسیاری از پیشگامان، محققین، دست‌اندرکاران و نویسندگان نشانه‌شناسی مانند فردیناند دو سوسور، چارلز سندرز پیرس، رولان بارت، رومن یاکوبسن، چارلز موریس و امبرتو اکو بر روی تعریف ساده به توافق رسیده اند. برای درک و هدف روشن‌تر، نشانه‌شناسی هر چیزی را که می‌توان به‌عنوان نشانه‌ای در نظر گرفت یا تفسیر کرد، همانطور که توسط امبرتو اکو در کتابش با عنوان «نظریه نشانه‌شناسی» فرض شده است، توضیح می‌دهد که نشان می‌دهد «نشانه‌شناسی به هر چیزی مربوط می‌شود که می‌توان آن را به‌عنوان نشانه‌ای در نظر گرفت. امضا کردن. نشانه هر چیزی است که می‌تواند به طور قابل‌توجهی جایگزین چیز دیگری تلقی شود. به گفته امبرتو اکو، آن «چیز دیگر» لزوماً دقیقاً در همان زمانی وجود ندارد که نشانه نشان‌دهنده یا جایگزین موقعیت آن باشد. بنابراین، امبرتو اکو اغلب از آن به‌عنوان نظریه دروغ یا فریب یاد می‌کند زیرا می‌تواند برای گمراه کردن یا فریب دیگران استفاده شود.

با ردیابی پیشینه تاریخی و پیدایش آن، به‌ویژه در دوران توسعه نشانه‌شناسی کلاسیک، فلسفه مربوط به اهمیت نشانه‌شناسی در زندگی بشر از حدود دو هزار سال پیش توسط فیلسوفان یونان آغاز شده است. بعدها در قرون وسطی، معنا و کاربرد نشانه‌ها به‌طور عمیق توسط استوئسی (Zeno) و همچنین سایر فیلسوفان و محققان مورد بحث قرار گرفته است. با این حال، اصطلاح «نشانه‌شناسی» تنها در پایان قرن هجدهم زمانی که توسط فیلسوف آلمانی، لامبرت، معرفی و به کار رفت، ظاهر شد. بعدها در قرن بیستم، تفکر و استفاده از نشانه‌ها بر مبنای نظام‌مند توجه عمومی را به خود جلب کرد و تا آن زمان حوزه نشانه‌شناسی همچنان به موضوع و نوشته‌های پژوهشی در میان محققان و دانشگاهیان تبدیل شده است (Van Zoest, 1996 & Panuti). یارنی، اریزال، استادس و امریس

1. Semiotic

2. semesion

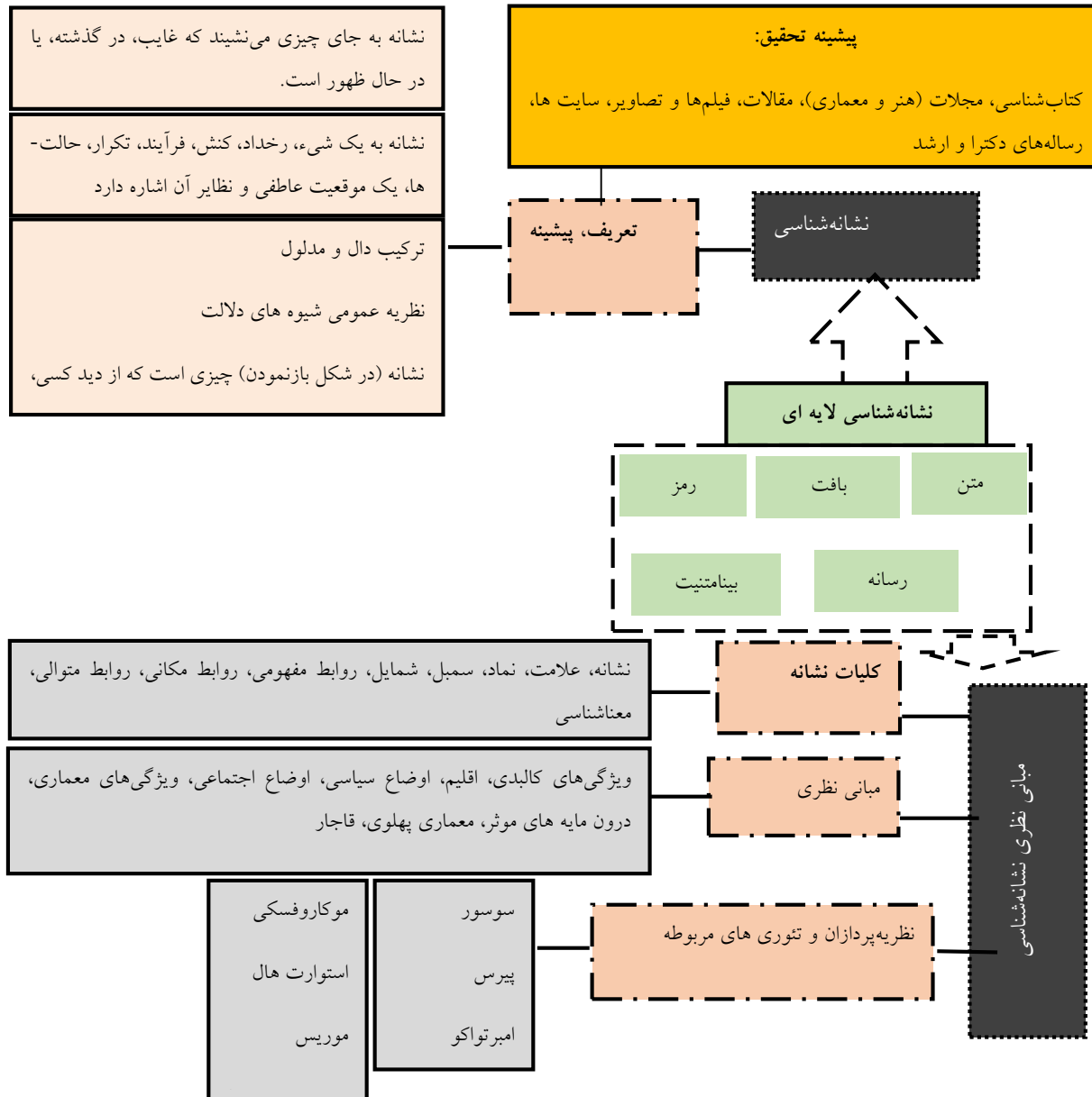
3. semainomenon

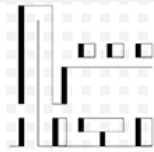
در توسعه تاریخ نشانه شناختی مدرن، دو پیشگام از کشورهای غربی وجود دارند که سهم بزرگی در این زمینه داشته‌اند (Saussure, 2003)، زبان‌شناس سوئیس و چارلز سندرز پیرس، فیلسوفی از آمریکا.

مفهوم تقلید از واقعیت و چگونگی ارائه آن به‌عنوان یک حقیقت، همواره یک هدف برای معماران و هنرمندان بوده است. برای رسیدن به این هدف از بافت، رنگ و غیره در نقاشی‌ها، مدل‌ها و نقشه‌ها استفاده می‌کردند؛ برای بازنمایی می‌بایست چیزی در مشابهت یا مطابقت با چیز اصلی وجود داشته باشد، مفهوم بازنمایی به معنای نماینده یا نمایاننده چیزی بودن یا تکرار کردن حضور دیگری است.

بنابراین، هدف اصلی این مقاله دستیابی به تحلیل تطبیقی مختصری از نظریه نشانه‌شناسی بین هر دو محقق از دو رویکرد نشانه‌شناسی معرفی شده توسط پیرس و سوسور است. توجیه انتخاب هر دو رویکرد عمدتاً به این دلیل است که آن‌ها به‌عنوان پیشگامان در تاریخ نشانه‌شناسی مدرن شناخته شده‌اند. علاوه بر این، رویکردهای آن‌ها نه تنها در محدوده مطالعات مربوطه خود محدود می‌شود، بلکه تأثیرات قابل توجهی در سایر رشته‌ها داشته است. به‌عبارت‌دیگر، یک مبنای چند رشته‌ای است. تا به امروز، رویکردها و مفاهیم نشانه‌شناختی که آن‌ها معرفی کرده‌اند، پوشش گسترده‌ای دریافت کرده‌اند و اغلب به‌عنوان ارجاعاتی در حوزه‌ها و رشته‌های مختلف فکری که نه تنها به حوزه‌های فلسفه و زبان‌شناسی محدود نمی‌شوند، بلکه هنرها و ادبیات، مانند موسیقی، تئاتر، فیلم و تحلیل متن و همچنین ارتباطات، تبلیغات، انسان‌شناسی، روان‌شناسی، باستان‌شناسی، معماری، ریاضیات و غیره را در بر می‌گیرد.

نمودار ۱. چارچوب نظری نشانه‌شناسی

۲- نظریه نشانه فردیناند دو سوسور

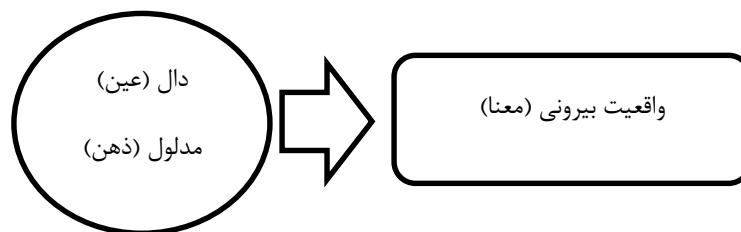
فردیناند دو سوسور یک دانشمند زبان‌شناس است که پایه یا اساس نظریه عمومی زبان‌شناسی را ایجاد کرده است. او به‌عنوان بنیان‌گذار زبان‌شناس مدرن شناخته شده است. ظهور نظریه نشانه در حوزه زبان‌شناسی زمانی آغاز شد که او احساس کرد نظریه نشانه‌های زبانی باید در یک نظریه پایه کلی‌تری قرار گیرد. او با الهام از این اندیشه و با تکیه بر آن، اصطلاح «نشانه‌شناسی» را در مجموعه‌ای از یادداشت‌های سخنرانی که توسط دانشجویانش بر اساس سخنرانی‌هایی که از سال ۱۹۰۷ تا ۱۹۱۱ انجام داده‌اند، پیشنهاد کرده است که در نهایت به‌عنوان کتابی با عنوان «دوره‌ی زبان‌شناسی عمومی» منتشر شد. در نهایت، آن آثار یا شاهکارها به منبع تأثیرگذاری بالایی از نظریه زبانی تبدیل شدند که به ساختارگرایی معروف است (Lagopoulos, & Gottdiener, Boklund-Lagopoulou, 2003). در زیر گزیده‌هایی از سوسور آورده شده است که به‌عنوان یک کاتالیزور برای ظهور ضرورت نشانه‌شناسی در نظر گرفته می‌شود:

- علمی که زندگی نشانه‌ها را در جامعه مطالعه می‌کند، قابل تصور است. بخشی از روانشناسی اجتماعی و در نتیجه روانشناسی عمومی خواهد بود. من آن را نشانه‌شناسی (از یونانی semeion «نشانه») می‌نامم. نشانه‌شناسی نشان می‌دهد که چه چیزی نشانه‌ها را تشکیل می‌دهد، چه قوانینی بر آن‌ها حاکم است. از آنجایی که علم هنوز وجود ندارد، هیچ‌کس نمی‌تواند بگوید چه خواهد بود؛ اما حق وجود دارد، مکانی که از قبل تعیین شده است. زبان‌شناسی تنها بخشی از علم کلی نشانه‌شناسی است. قوانین کشف شده توسط نشانه‌شناسی برای زبان‌شناسی قابل اجرا خواهند بود و دومی حوزه‌ای به‌خوبی تعریف شده در انبوه حقایق انسان‌شناختی را محدود می‌کند (Leeds-Hurwitz, 1993).

از او به‌عنوان پدر زبان‌شناسی نوین یاد می‌شود، به مطالعه زندگی و حیات نشانه‌ها در بطن زندگی اجتماعی می‌پردازد و در پروژه‌ی خود که تحت عنوان «Semiology» مطرح شده است، بر سرشت اختیاری نشانه تأکید می‌کند نشانه که موضوعی فیزیکی و معنادار است، از ترکیب دال و مدلول شکل می‌گیرد. بین این دو، رابطه‌ای طبیعی و یا ضروری برقرار نیست، بلکه رابطه‌ی میان آن‌ها از طریق قرارداد، قاعده و یا توافقی برقرار می‌شود که مورد پذیرش جامعه است؛ اما منظر سوسور، کلید فهم نشانه‌ها توجه به رابطه‌ی ساختاری آن‌ها با نشانه‌های دیگر

بود. به‌طور کلی، سوسور توجه خود را بیشتر به خود نشانه معطوف کرده است و توجه چندانی به دلالت آن به واقعیت‌های بیرونی نشان نمی‌دهد.

مدلی که سوسور برای نظام نشانه‌ای ارائه می‌دهد، به شکل ذیل است (نمودار ۲).

(اکو، ۱۳۸۷)

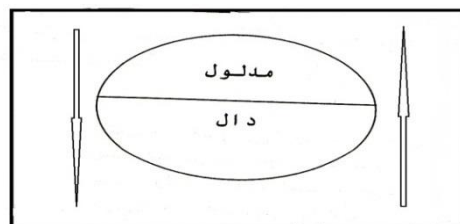
نمودار ۲. مدل ارائه‌شده نظام نشانه‌ای سوسور

سوسور الگویی «دووجهی» یا دو قسمتی از نشانه ارائه می‌کند. از دید او نشانه تشکیل شده است از:

- دال، تصور صوتی.

- مدلول، مفهومی که دال به آن دلالت می‌کند، یا تصور مفهومی.

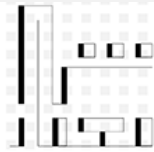
از دید سوسور نشانه‌ی زبانی نه یک شی را به یک نام، بلکه یک مفهوم را به یک تصور صوتی پیوند می‌دهد. تصور آوایی مادی نیست که جنبه‌ی فیزیکی داشته باشد، بلکه اثر ذهنی این آواست و حواس مادی نیست که جنبه‌ی فیزیکی داشته باشد، بلکه اثر ذهنی این آواست و حواس ما نمایشی از آن را ارائه می‌دهد؛ نشانه‌ی زبانی محسوس است و اگر بر آن می‌شویم که آن را مادی بنامیم، تنها به همین معنی و برای تقابل با وجه دیگر تداعی، یعنی مفهوم است که معمولاً مجردتر می‌نماید. (سوسور، ۱۳۸۲). نشانه کلیتی است ناشی از پیوند بین دال و مدلول (سوسور، ۱۳۸۲، ص. ۶۷). رابطه‌ی بین دال و مدلول را اصطلاحاً «دالت» می‌نامند و این رابطه در نمودار سوسوری با پیکان نشان داده‌شده است. علاوه بر این پیکان‌ها خطی افقی در این نمودار ۳ دیده می‌شود که دو عنصر درونی نشانه را از هم جدا می‌کند.

نمودار ۳. رابطه‌ی بین دال و مدلول (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۲۳)

نشانه حاصل انطباق این دو عنصر، یعنی دال و مدلول است.

همان‌طور که گفته شد، مدلول هم‌سازه‌ای ذهنی است. «مرجع» یا آن‌طور که معمولاً گفته می‌شود «مصدق» در الگوی سوسوری از نشانه‌هایی ندارد؛ ارجاع به اشیا موجود در جهان خارج جایی در نظام زبان و فرایند دلالت از دیدگاه سوسور ندارد. مدلول برابر چیزی مادی در جهان خارج نیست، بلکه ی مقوله‌ی مفهومی ذهنی است. نشانه‌ها به مفاهیم دلالت می‌کنند و نه به چیزها و وقتی درباره‌ی چیزها صحبت می‌کنیم، در سطح مقوله‌ی مفهومی آن «چیزها» باهم ارتباط برقرار می‌کنیم. پس از دید سوسور نشانه به کلی «غیرمادی» است و این ویژگی غیرمادی بودن معمولاً در شرح‌های سردستی و سطحی‌ای که از سوسور ارائه شده است نادیده گرفته می‌شود. سوسور نشانه‌ها را بر اساس نوعی ماهیت «جوهری» یا «ذاتی» تعریف نمی‌کند. از دید سوسور نشانه‌ها در اصل به یکدیگر ارجاع می‌دهند. در نظام زبان «همه‌چیز وابسته به روابط است» سوسور به مفهومی تحت عنوان «ارزش» نشانه اشاره می‌کند. ارزش هر نشانه به روابط آن نشانه با دیگر نشانه‌های درون نظام وابسته است. سوسور برای نشان دادن مفهوم ارزش از قیاس با بازی شطرنج استفاده می‌کند. او می‌گوید که ارزش هر مهره در شطرنج وابسته است به جایگاهی که آن مهره در بازی شطرنج (و روی صفحه‌ی شطرنج) در تقابل با مهره‌های دیگر اشغال می‌کند و جنس و شکل مهره‌ها تأثیری بر ارزشی که هر مهره در نظام انتزاعی بازی شطرنج دارد، نمی‌گذارد (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۸۰). تکیه‌ی سوسور بر روابط تقابلی درون نظامی کلی است. او بخصوص بر تمایزهای تقابلی و سلبی بین نشانه‌ها تأکید می‌کند و در تحلیل ساختگرایانه اصل بر تقابل‌های دوتایی گذاشته می‌شود (مثل طبیعت/ فرهنگ،

مرگ/زندگی، روبنا/زیربنا). سوسور می‌نویسد، مفاهیم به‌گونه‌ای ایجابی و به‌موجب محتوایشان تعریف نمی‌شوند، بلکه به‌گونه‌ای سلبی و از طریق تقابل با دیگر اجزاء همان نظام ارزش می‌یابند. آنچه مشخص‌کننده‌ی هر نشانه است، به بیان دقیق بودن آن چیزی است که نشانه‌های دیگر نیستند (سوسور، ۱۳۸۲، ص. ۱۱۵).

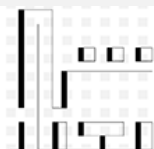
۳- نظریه نشانه چارلز سندرز پیرس

چارلز سندرز پیرس که به پدر سنت نشانه‌شناسی آمریکایی معروف است، پروژه‌ی مطالعات نشانه‌شناختی خود را «Semiotics» می‌خواند و در آن بر دلالت تأکید ویژه‌ای می‌نهد و درواقع نشانه‌شناسی را نظریه عمومی شیوه‌های دلالت تعریف می‌کند از این‌رو از دیدگاه او عناصر اصلی در نظریه نشانه‌شناسی نشانه، موضوع و مفسر است که سه ضلع یک مثلث را تشکیل می‌دهند، در اینجا نشانه، وظیفه بازنمایی را بر عهده دارد و قابل تفسیر است موضوع هر چیزی است که امکان تفکر یا بحث درباره‌ی آن وجود دارد (شیء، رویداد، رابطه، کیفیت و غیره) مفسر کمابیش به‌منزله معنای نشانه است (که در اینجا معنا در وسیع‌ترین مفهوم آن مدنظر قرارداد و شامل استلزام منطقی نیز می‌شود) در این رابطه‌ی سه‌گانه، نشانه به‌جای موضوع می‌نشیند و توسط مفسر مورد تفسیر قرار می‌گیرد. برای آن که ذهن متوجه شود نشانه به چه چیزی دلالت می‌کند لازم است تجربیاتی در خصوص موضوع نشانه یا نظام نشانه‌ای داشته باشد؛ از سوی دیگر مفسر می‌تواند خود را در مقام نشانه قرار گیرد و توسط مفسری دیگر مورد تفسیر قرار گیرد که این فرایند به‌طور دائم تداوم پیدا می‌کند. پیرس با توجه به خود نشانه، چگونگی ارجاع اشاره به موضوع خود و رابطه‌ی نشانه با مفسر خود، سه‌گونه شناسی مختلف برای نشانه‌ها ارائه می‌دهد. تقریباً در همان دورانی که سوسور الگوی خود از نشانه، نشانه‌شناسی و روش‌شناسی ساختارگرا را تدوین می‌کرد، در آن سوی اقیانوس اطلس چارلز سندرز پیرس، فیلسوف پراگماتیست و منطق دان مستقل از سوسور مشغول تدوین الگوی خود از نشانه، «نشانه‌شناسی» و طبقه‌بندی از انواع نشانه بود. برخلاف الگوی سوسوری نشانه که قالب «دوگانه‌ی خودبسنده» را داراست، پیرس الگویی سه وجهی را معرفی کرد:

بازنمودن: صورتی که نشانه به خود می‌گیرد (و الزاماً مادی نیست).

تفسیر: نه تفسیرگر، بلکه معنایی که از نشانه حاصل می‌شود.

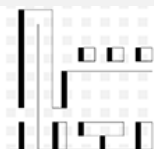
موضوع: که نشانه به آن ارجاع می‌دهد.

نشانه (در شکل باز نمودن) چیزی است که از دید کسی، از جهتی یا ظرفیتی به جای چیز دیگری می‌نشیند. نشانه کسی را خطاب می‌کند، یعنی در ذهن آن شخص نشانه‌ای برابر یا شاید نشانه‌ای بسط یافته تر خلق می‌کند. نشانه‌ای که به این ترتیب آفریده می‌شود را من تفسیر نشانه‌ی نخست می‌نامم. نشانه به جای چیزی می‌نشیند که اصطلاحاً موضوع (ابژه‌ی) آن (نشانه) نامیده می‌شود. نشانه نه از همه جهت، بلکه در ارجاع به نوعی ایده که من گاهی زمینه‌ی نشانه (باز نمودن) نامیده‌ام، به جای موضوع می‌نشیند (پیرس ۵۸-۱۹۳۱؛ ۲۲۸؛ ۱۳۸۱: ۵۲).

تحلیل تطبیقی نظریه سوسور و پیرس

فردیناند دو سوسور (۱۸۵۷-۱۹۱۳) و چارلز سندرز پیرس (۱۸۳۹-۱۹۱۴) در یک دوره زندگی می‌کردند اگرچه آن‌ها به طور متقابل مطالعات یکدیگر را به رسمیت نمی‌شناختند و نمی‌دانستند، اما جالب است که هر دو با میل و تفکر مشابهی متولد شدند که عبارت است از توسعه یک حوزه دلالت، یعنی روشن کردن و جستجوی معنای پشت نشانه‌ها و نمادها (Leeds-Hurwitz, 1993). اندیشه‌ها و رویکردهای این دو محقق برجسته و نام‌آور در علم نشانه‌شناسی، پیشگام و الهام‌بخش دیگر پیروان و دانشمندان بوده است. از نظر اصطلاحی، سوسور کلمه نشانه‌شناسی را پیشنهاد کرد در حالی که پیرس کلمه نشانه‌شناسی را به کار گرفت.

از نظر مفهومی، مفهوم اصلی نظریه سوسور از تفکر مبانی دوگانگی یا دوگانگی سرچشمه می‌گیرد که به گفته وی، یک نشانه از دو جزء کانونی، یعنی دال - الگوی صوتی (تصویر صوتی نشانگر) و مدلول - مفهوم (نتیجه) تشکیل شده است. (/تفسیر/مفهوم دال). دال به چیزی اطلاق می‌شود که به صورت مادی (فیزیکی) است، به صراحت وجود دارد و با حواس انسان قابل تشخیص است. از سوی دیگر مدلول به چیزی دلالت می‌کند که به طور لفظی و فیزیکی وجود ندارد که به صورت انتزاعی است (اکو، ۱۹۷۶؛ زئوست، ۱۹۹۶؛ لیدز-هورویتز، ۱۹۹۳؛ چندلر، ۲۰۰۱؛ ماسینامباو، ۲۰۰۱). در این میان از رابطه دال و مدلول به عنوان نظام دلالت یاد می‌شود. سوسور اظهار داشت که هر دو مفهوم رابطه بسیار نزدیکی دارند و نیاز متقابل دارند و مکمل یکدیگر هستند. به این معنی که هر دو را نمی‌توان از هم جدا کرد، یعنی یک جنبه بدون وجود دیگری وجود نخواهد داشت (چندلر، ۲۰۰۱). مفهوم دوگانگی سوسور علاوه بر دال و مدلول، به فرم و محتوا، زبان و آزادی مشروط، هم‌زمان و دیاکرونیک و همچنین نحوی و

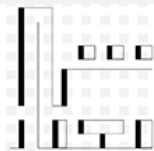

پارادایمیک/تداعی اشاره دارد. بر خلاف مفهوم دوتایی نظریه سوسور، نظریه نشانه پیرس بر سیستم سه بعدی یا سه گانه و تریکوتومی تمرکز دارد. پیرس نشانه را به سه جنبه طبقه‌بندی می‌کند، یعنی (نشانه یا زمینه) شی که به‌عنوان مرجع نیز شناخته می‌شود و مفسر. جنبه اول مترادف با مفهوم سوسور به عنوان دال است که به معنای نشانه‌های فیزیکی است (لیدز-هورویتز، ۱۹۹۳) اما نباید ماهیت مادی داشته باشد (چندلر، ۲۰۰۲). برعکس، مفهوم مدلول سوسور توسط پیرس به دو جزء شیء و مفسر تقسیم می‌شود. شی به چیزی اطلاق می‌شود که توسط آن نشان داده‌شده یا مثال زده می‌شود نشانه (لیدز-هورویتز، ۱۹۹۳) که دارای هر دو ویژگی بتن و انتزاعی در طبیعت است (Rahayu, 2001 & Masinambow).

از سوی دیگر، مفسر به معنای هر معنایی است که توسط representatum در مورد شیئی که قبلاً ناشناخته بود (Leeds-Hurwitz, 1993) و ماهیت انتزاعی (به طور ضمنی وجود دارد) و در ادراک انسانی وجود ندارد (Rahayu, 2001 & Masinambow) منتقل می‌شود. رابطه متقابل بین این سه مفهوم توسط پیرس به عنوان semiosis نشان داده می‌شود (Chandler, 2002).

جدول ۱ - وجوه ویژگی‌ها، تشابهات و تمایزات ویژگی‌های شاخص نشانه از دیدگاه سوسور و پیرس

ویژگی‌ها و ساختار نشانه	تشابه	تمایز	ویژگی شاخص
سوسور	نشانه دارای دو بخش دال «صورت» و مدلول «معنی» (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۱۸)	- به اعتقاد هر دو مدلول همان تصویر ذهنی (احمدی، ۱۳۷۵)	تشکیل نشانه از دو جز دال و مدلول (صورت و مفهوم؛ بازنمود و تفسیر)
	- نماد نزد سوسور همان شمایل نزد پیرس (احمدی، ۱۳۷۱)	- شباهت از لحاظ کیفیت قراردادی بودن (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۲۳)	نشانه‌پردازی توجه دارد
	وابستگی ارزش نشانه‌ها به روابط با دیگر نشانه‌ها؛ ارجاع نشانه‌ها به یکدیگر (سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۲۱)	پیرس، برخلاف سوسور نه به خود نشانه، بلکه به فرایند تولید و تفسیر نشانه‌ها یا نشانه‌پردازی توجه دارد	

نمود نشانه به صورت
شمایل، نمایه و نماد

قراردادی بودن آنها
(احمدی، ۱۳۸۷، ۴۵)

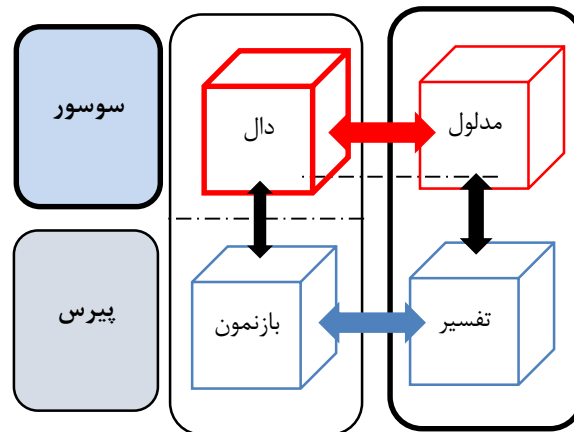
عناصر اصلی در نظریه
نشانه‌شناسی پیرس:
بازنمودن:
صورتی که نشانه به خود
می‌گیرد؛ تفسیر: معنایی که
از
نشانه حاصل می‌شود و
موضوع که نشانه به آن
ارجاع می‌دهد (سجودی،
۱۳۸۷، ۲۷)

تقسیم نشانه‌ها به «شمایل،
نمایه، نماد» (احمدی،
۱۳۷۵، ص. ۲۵)

توجه به نقش انسان
به عنوان تفسیرگر
نشانه

توجه به نقش تفسیرگر
«کاربر نشانه‌ها از نشانه‌ها و
ارجاعات مجزا نیست»
(سجودی، ۱۳۸۷، ص. ۳۰)
نماد نشانه‌ای قراردادی،
وابسته به عادت «اکتسابی یا
فکری» (پیرس به نقل از
سجودی، ۱۳۸۷، ۳۰)

۳۱

نمودار ۴. ارتباط دیدگاه پیرس و سوسور در

۴- نشانه‌شناسی و معنا در سا.

نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی روشی است در باب نشانه‌ها و رده‌بندی آن‌ها، تحلیل رمزگان و دستورهای زبان، نظام‌ها قرارداده‌ها و غیره. به گفته پل دومان، نکته اصلی در نشانه‌شناسی این نیست که واژه‌ها چه معنایی دارند، بلکه این است که چگونه معنا می‌یابند (لاری پور & دادور، ۱۳۹۸، ص. ۱). از سوی دیگر از افلاطون و ارسطو تا نظریه‌پردازان همواره رکنی از ارکان طراحی معماری با تعابیر مختلف مورد کنکاش قرار گرفته است. نظریه‌های ویتروویان در باب مقوله‌های مؤثر در طراحی معماری را که در ارتباط با معنا و مفهوم عناصر معماری است، در سه عنوان زیر می‌توان خلاصه کرد: (کاپن، ۱۳۸۳، ص. ۳۶)

۱. فرم یا صورت: وجود مرئی ساختمان

۲. کارکرد: کاری که ساختمان برای ما انجام می‌دهد.

۳. معنا: ماهیت معنوی از ساخت ساختمان (همان، ۱۳۸۳، ص. ۳۶)

با علم به گستردگی دانش نشانه‌شناسی و این مسئله که فضای معماری همواره در جهت رفع نیازهای کالبدی و فرهنگی و اجتماعی ساکنان آن شکل می‌گیرد می‌توان چنین نتیجه گرفت که عناصر موجود در فضای معماری مشمول مفاهیمی است که شناخت آن‌ها با دانش نشانه‌شناسی میسر می‌گردد. توانایی انتقال معنا از طریق

فضاسازی از جمله مواردی است که سبب به رسمیت شناختن ارتباط نشانه‌شناسی و معماری شده است (Yakin & Totu, 2014) در چارچوب نشانه‌شناسی معنای یک نشانه براساس فعالیت آن تأیید نمی‌شود بلکه درزمینه فرهنگی و در قلمرو رفتار اجتماعی مشخص می‌گردد (Yakin & Totu, 2014) به‌عبارتی دیگر نشانه‌شناسی با تفسیر بیان حاصل از فرم‌های معماری، تدوین و دسته‌بندی کردن آن‌ها و تبدیل هر عنصر به یک ابزار ارتباطی، میتواند به معنایی در ارتباط با اثر معماری دست یابد (محبی گرمی، فراهانی فرمهینی، & غیایی، ۱۴۰۰، ص. ۵۹)

متن	بافت - زمینه	بینامتنیت	رمزگان	رسانه ها	
					ادراک اولیه
					ادبیات موضوع
					هرمنوتیک
					↓
متن	بافت - زمینه	بینامتنیت	رمزگان	رسانه ها	

نمودار ۵. مراحل نشانه‌شناسی از منظر پانوفسکی (پناهی، ۱۳۹۷)

روش تحقیق

استراتژی کلی تحقیق از نوع کیفی است. با توجه به اینکه مطالعات این پژوهش در حوزه نشانه‌شناسی در ارائه مدل مفهومی فرایند طراحی معماری برآمده از مفهوم تکریری متن در نشانه‌شناسی لایه ای می‌باشد، لذا تحقیق حاضر با روش توصیفی- تحلیلی انجام شده است که به صورت تلفیقی از پژوهش استقرایی و قیاسی خواهد بود. از آنجاکه هدف این تحقیق تدوین مدل مفهومی برای فرآیند طراحی می‌باشد، لذا قسمتی از تحقیق بنیادی محسوب می‌شود

و با توجه به این که می‌توان از نتایج حاصل از تحقیق جهت ساختار و الگویی جدید برای روش‌های فرم یابی در حوزه معماری استفاده کرد این تحقیق کاربردی نیز محسوب می‌شود.

از آنجا که تحقیق توسعه‌ای یا تکاملی به دنبال فهم فرآیند و مسیری است که یک موضوع با پدیده از آغاز تولد خود تاکنون طی کرده و چه مسیری را پشت سر گذاشته است. این تحقیق نیز از این نوع خواهد بود؛ زیرا به دنبال یافتن چگونگی تدوین مدل مفهومی برای فرآیند طراحی معماری براساس نشانه‌شناسی لایه‌ای است که دارای ماهیت بصری نیز است.

جدول ۲. روش تحقیق

روش تحقیق			براداریم تحقیق	رویکرد تحقیق
مؤلف فرآیند مبنایی (الگوریتم)	محقق به عنوان جزئی از تحقیق	رابط میان تحقیق و محقق		
رابط میان نشانه‌شناسی و فرآیند طراحی در معماری	فهمیدن، توصیف کردن، کشف کردن	اهداف تحقیق	براداریم تحقیق	رویکرد تحقیق
تولید کردن روشی برای طراحی	آفریدن فرضیه از اطلاعات گردآوری شده	کارکرد اصلی تحقیق		
نشانه‌های مورد نظر تحقیق	تعداد و محدوده اطلاعات	اطلاعات مربوط به موضوع تحقیق		
شبیه‌سازی فرآیند طراحی براساس نشانه‌ها	آزمودن فرضیه	سنجیدن اعتبار		
	کاربردی	بررسی از نظر هدف		
	توسعه‌ای - تبیینی	بررسی از نظر رویکرد		
	تبیینی	بررسی از نظر روش		
	تحقیق همبستگی	بررسی از نظر کنترل متغیرها		
روش کتابخانه‌ای: اطلاعات و مدارک موجود			گردآ	

روش پدیدارشناسانه		مبانی تحلیل	تجزیه و تحلیل داده‌ها
تحلیل محتوا و نظریه‌سازی			
کل نگر	نگرش به مسئله		
برداشت محقق از مسئله تحقیق	خط راهنمای تحقیق		
توصیفی - تحلیلی استقراء (نمونه به نظریه)	منطق تحلیل		
کشف الگوها	کارکرد تحقیق		
رویکرد و روش تحقیق در ربط میان نشانه‌شناسی لایه‌ای و فرآیند طراحی معماری			

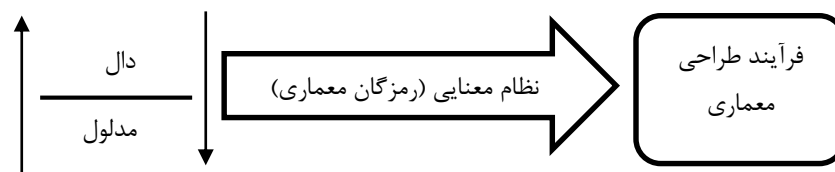
جدول ۳. روند تحقیق

تیین مدل مفهومی فرآیند طراحی معماری بر اساس نشانه‌شناسی لایه‌ای معاصر در ایران	
قیاس	<p>↓</p> <p>معماری معاصر در ایران دارای نشانه‌هایی است که با مطالعه دقیق این نشانه‌ها بر اساس لایه‌های نشانه‌شناختی، می‌توان به مدل مفهومی برای فرآیند طراحی معماری رسید.</p> <p>خواندن نشانه‌ها بر اساس رمزگان‌ها، لایه‌ها و ... دارای نظم و دانش مشخصی است که می‌تواند به تییین مدل یا الگویی برای فرآیند طراحی کمک کند.</p> <p>نشانه‌های موجود در معماری معاصر ایران دارای ساختار و نظم مشخصی هستند که امکان تییین مدل مفهومی از آن‌ها وجود دارد.</p>
فرآیند گردآوری اطلاعات	<p>↓</p> <p>مطالعه نشانه‌ها، گنجان نشانه‌ها، رمزگان‌ها، گز از نشانه به متن و متن</p> <p>مطالعه نشانه‌شناسی لایه‌ای، نشانه‌شناسی به عنوان متن، نشانه‌شناسی سلسله‌مراتبی</p> <p>مطالعه بفت، بفت سز و بفت زبانی در مورد رساله، ابزار و رمزگان</p> <p>مطالعه نشانه‌شناسی لایه‌ای به همراه بررسی مفاهیم با دلالت صریح و دلالت ضمنی</p> <p>مطالعه مفاهیم مربوط به فرآیند طراحی در معماری</p> <p>مطالعه شیوه تحلیل معماری بر اساس نشانه‌های موجود در اینیه</p> <p>مطالعه نمونه‌های موردی بر اساس مؤلفه‌های شکل دهنده به معماری و نشانه‌ها در معماری معاصر ایران</p>
فرآیند تحلیل	<p>↓</p> <p>تحلیل توصیفی و دسته‌بندی اطلاعات در باره نشانه‌شناسی لایه‌ای و فرآیند طراحی معماری و معماری معاصر ایران</p> <p>تییین رابطه میان نشانه‌شناسی لایه‌ای و فرآیند طراحی معماری</p> <p>تییین مؤلفه‌های شکل دهنده پیوند میان فرآیند طراحی در معماری و نشانه‌شناسی لایه‌ای</p> <p>تییین مؤلفه‌های برآمده از معماری معاصر در ایران و نشانه‌شناسی لایه‌ای</p> <p>تحلیل کردن مفهوم و ساختار نشانه‌ها در لایه‌های متعدد و مسکن</p> <p>تییین مدل مفهومی فرآیند طراحی در معماری بر اساس نشانه‌شناسی لایه‌ای</p>
فرآیند آزمون	<p>↓</p> <p>آزمون فرضیه تحقیق با روش تحلیل کیفی و بر اساس مدل‌های مفهومی</p> <p>رسیدن به نظریه قابل تعمیم به فرآیند طراحی معماری بر اساس نشانه‌های لایه‌ای معاصر در معماری ایران</p> <p>روش انجام تحقیق</p>

یافته‌ها

براساس نظریه نشانه‌شناسی پیرس و سوسور، عوامل تأثیرگذار بر ارتباط برای هر یک از آثار معماری مورد بحث عبارتند از:

- رمزگان‌های معماری شامل رمزگان‌های تکنیکی، نحوی و معنایی
- معنای صریح
- معنای ضمنی

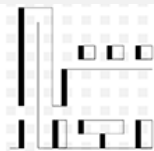
نمودار ۱: مدل ارتباط معنایی میان بازنمایی با نشانه (دال و مدلول) معماری از دیدگاه نشانه‌شناسی (De Saussure, 2010)

رمزگان‌های معماری
رمزگان‌ها و فرآیندهای رمزگذاری و درک معنای کارکرد از فرم و چگونگی تحقق کارکرد توسط فرم را امکان‌پذیر می‌سازند

معنای صریح
معنای صریح هر نشانه معماری، معنایی است قراردادی و معین که همان هدف از خلق آن شیء، یا همان «کارکرد» آن است

معنای ضمنی
شیء معماری غیرازاین معنا و کارکرد نخستین، میتواند متضمن معانی و کارکردهای دیگری باشد. در نشانه‌شناسی معمولاً از این کارکردها با عناوینی چون کارکردهای نمادین یا معانی ضمنی یاد می‌شود، شباهت با وجوه خاص و بکر، شباهت با وجوه ذاتی و ساخت مایه‌های کهن معماری

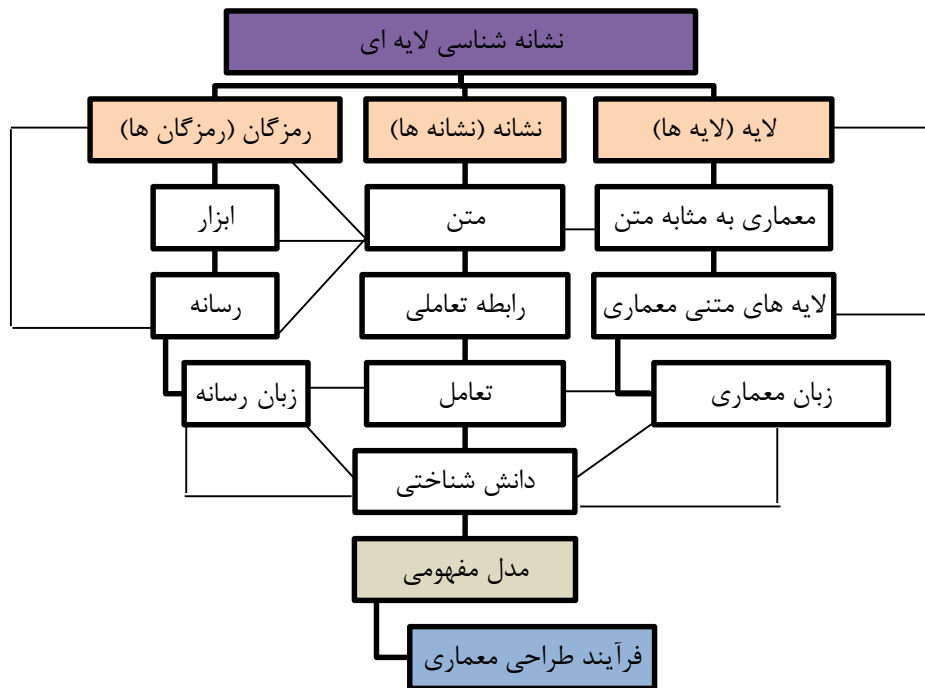

جدول رمزگان و کارکردها

رمزگان تکنیکی	شیوه های ساخت، مصالح
رمزگان نحوی	پلان، سلسله مراتب فضایی، تناسبات، شباهت ظاهری با عناصر تکنیکی کلاسیک،
رمزگان معنایی	راهکارهای معماری برای نشان دادن شوکت، صلابت. ثروت بانیان و سازندگان و...
جدول معانی صریح	
عناصر معماری	نشانه سازی، عناصر عمودی و افقی و...
فرم کلی	توجه به مجاورت‌ها، اقلیم و ... در شکل‌گیری فرم کلی
جدول معانی نمادین و ضمنی	
عناصر موجود در بنا	تزئینات، کتیبه، نقوش، رنگ، شباهت‌های ظاهری
کلیت بنا	کارکرد سیاسی و فرهنگی بنا

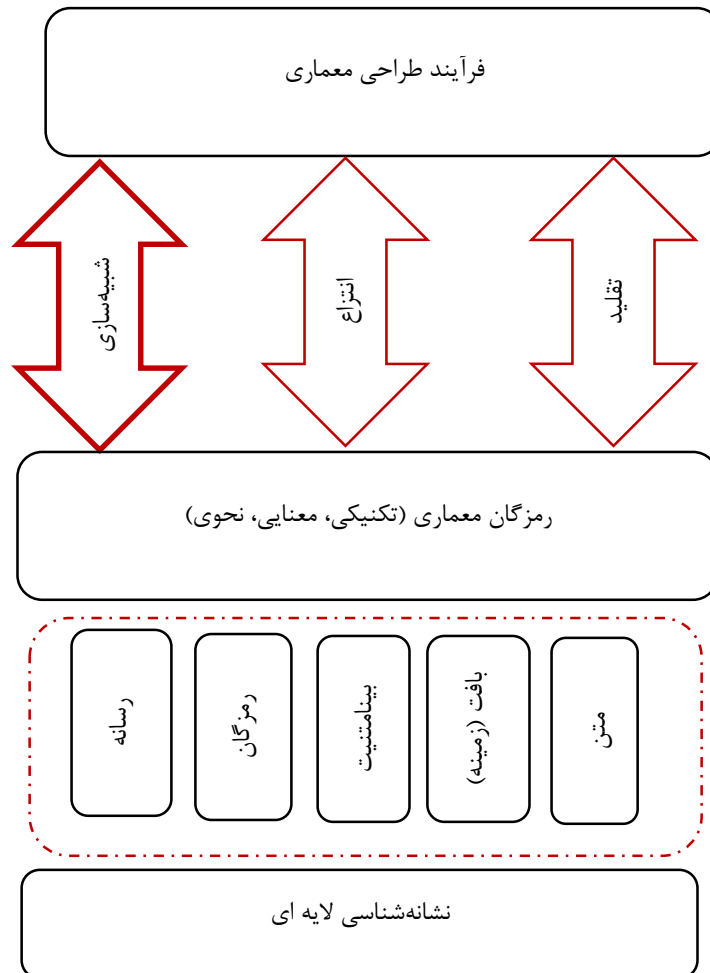
بر این اساس مدل مفهومی برای فرآیند طراحی معماری برآمده از نشانه‌شناسی لایه‌ای معماری، تحلیل‌ها و روند آن به صورت خلاصه در نمودار ۴ بیان شده است.

دیاگرام سلسله مراتبی برای مدل مفهومی فرآیند طراحی معماری برآمده از مفهوم تکریری متن در نشانه‌شناسی لایه ای

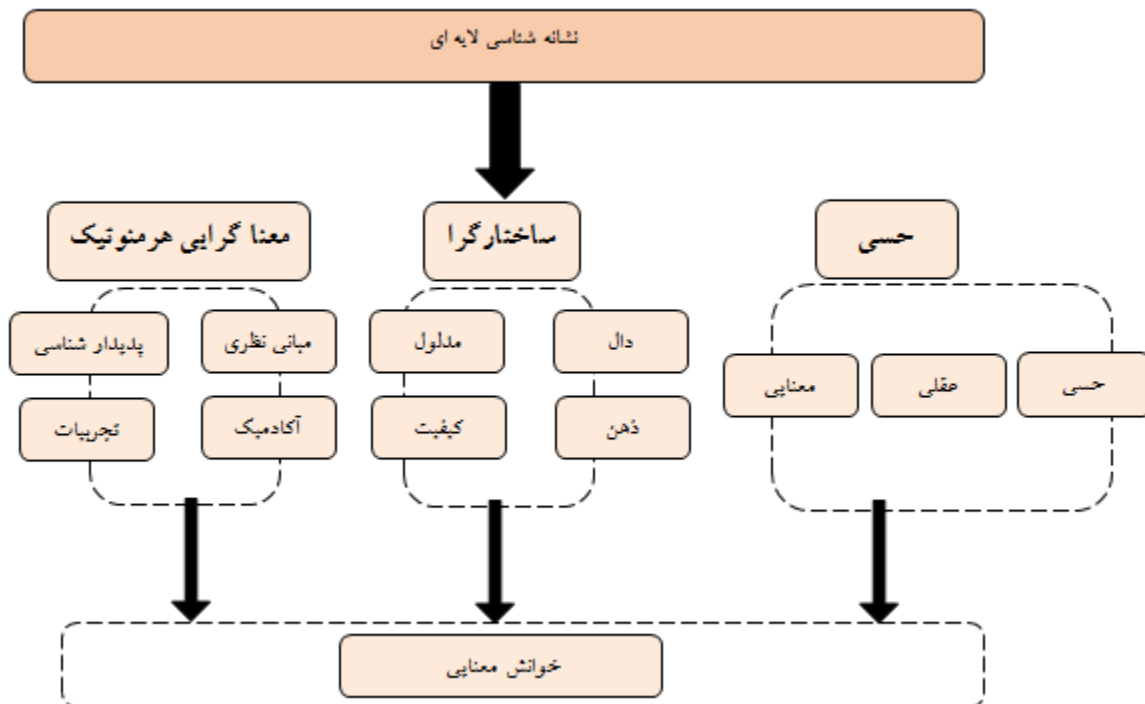
نتیجه‌گیری

براساس یافته‌ها، مفاهیم حاصل از رمزگان در جهت ارائه مدل مفهومی فرآیند طراحی معماری برآمده از نشانه‌شناسی لایه ای در نمودار ۴ طبقه‌بندی می‌شوند که میزان شناخت ما برای شکل‌گیری بازشناسی گونه‌ها و حتی ابزاری جهت ارائه فرآیند طراحی معماری، ارائه کرد تا به وسیله این نوع تحلیل‌ها بتوان به میزان تأثیرات انواع نشانه‌ها در شکل‌گیری واقعیت معماری نزدیک‌تر شد.

مدل تحلیلی فرآیند طراحی برآمده از نشانه‌شناسی لایه ای

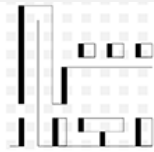
نشانه‌شناسی لایه ای به علمی برخوردار از حسی، ساختارگرایی و معناگرایی هرمنوتیک، در بررسی موشکافانه، از خوانش معماری معاصر ایران روشی مناسب‌تر است. با بررسی روش های ساختارگراها و منطق‌گراها و پسا ساختارگراها و مطالعه موشکافانه تمامی تئوریسین‌ها، این پژوهش به این نتیجه رسید که هر روشی دارای نقصان‌هایی است و از یک زاویه به نشانه‌ها می‌نگرد و تنها روش پسا ساختارگراها مناسب‌تر است. لذا در این زمینه با مرور و بررسی روش پسا ساختارگراها روش نشانه‌شناسی لایه ای که برگرفته از نظرات، بارت، فوکو، سوسور، پیرس، امبرتو اکو، یاکوبسن، موکروفسکی، استوارت هال، چارلز ویلیام موریس، دریدا و در نهایت روشی نشانه‌شناسی لایه ای برگرفته‌شده است.

نمودار نشانه‌شناسی لایه ای در خوانش معماری

فهرست منابع

- احمدی، ب. (۱۳۷۱). *از نشانه های تصویری تا متن*. تهران: مرکز.
- احمدی، ب.، (۱۳۷۵). *اختار و تأویل متن؛ نشانه‌شناسی و ساختارگرایی*. تهران: مرکز.
- اکو، ا. (۱۳۸۷). *نشانه‌شناسی*. مترجم: پ. ایزدی، انتشارات تهران: ثالث.
- پناهی، س. (۱۳۹۷). *معماری و سینما*. تهران: عصر کنکاش.
- سجودی، ف. (۱۳۸۷). *نشانه‌شناسی کاربردی*. تهران: نشر علم.
- سوسور، ف. (۱۳۸۲). *دوره زبان‌شناسی عمومی*، مترجم: ک. صفوی، تهران: هرمس.
- کاپن، د. (۱۳۸۳). *مبانی نظری معماری*، مترجم: ع. یاران، تهران: نشر دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- لاری پور، ن؛ و دادور، ا. (۱۳۹۸). *تحلیل نشانه‌شناسی صورت و معنا در مسجد وکیل شیراز*. نشریه علمی هنر اسلامی، ۱۵ (۳۳)
- محبی گرمی، ه. فراهانی فرمهینی، ر؛ و غیایی، م. (۱۴۰۰). *سیر تأثیرگذاری نمادها، نشانه‌ها در تبیین معنای معماری در خانه‌های تاریخی دوره قاجار (نمونه موردی شهرهای اردبیل، تبریز و ارومیه)*. نشریه مطالعات هنر اسلامی، ۴۳ (۱۸) ص ۵۱۷-۵۲۹.
- Chandler, D. (2002). *Semiotics: The basics*. London: Routledge.
- De Saussure, F. (2010). *Course in General Linguistics*. (K. Safavi, Trans.) Tehran: Hermes publications.
- Gottdiener, M. Boklund-Lagopoulou, K. & Lagopoulos, A. (2003). *Semiotics*. London: Sage Publications.
- Leeds-Hurwitz, W. (1993). *Semiotics and communication: Sign, codes, cultures*. New Jersey: Lawrence Erlbaum associates, Publishers.
- Masinambow, E. & Rahayu, S. (2001). *Semiotik: Mengkaji tanda dalam artifak*. Jakarta: Balai Pust.
- Panuti, S. & Van Zoest, A. (1996). *Serba-serbi semiotika*. Jakarta. PT Gramedia Pustaka Utama.
- Saussure, F. (2003). *Course in General Linguistics*. In Gottdiener., M. Boklund-Lagopoulou, K. & Lagopoulos A.P.
- Yakin, H. & Totu, A. (2014). The Semiotic Perspectives of Peirce and Saussure: A Brief Comparative Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 155, 4-8.

Explaining the conceptual model for the architectural design process arising from layered semiotics based on Peirce and Saussure's semiotic views.

Mohammad Amin Safi¹, Siamak Panahi^{2*}, Shiva Yghmaeian³, Manouchehr Foroutan⁴

¹. *Ph.D. Candidate, Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Karaj, Islamic Azad University, Alborz, Iran.*

². *Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture, Karaj, Islamic Azad University, Alborz, Iran.*

³. *Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture, Karaj, Islamic Azad University, Alborz, Iran.*

⁴. *Assistant Professor of Architecture, Department of Architecture Hamedan Branch, Islamic Azad University, Hamedan, Iran.*

Abstract:

A sign is a study tool that comes up after the text and is used during the analysis of the text; Architectural representation has found its methods in giving order and meaning to signs; Therefore, in order to analyze the meaning of signs in architectural texts, it is necessary to use the concepts that make it easier to understand the representation; used The main purpose of this article is to explain the semiotics of various types of architectural representations based on the relationship of their symbols with a comparative analysis between the views of two prominent researchers on the theory of semiotics, that is, Charles Sanders Peirce and Ferdinand de Saussure. The data has been obtained using the technique of content analysis of various studies in the field of semiotics and related topics. The results show that semiotics explains the representations of architectural works as a medium to produce meaning and form. It is expected that this article will make a positive contribution in emphasizing the importance of semiotic theory, not only for the promotion of semiotic epistemology, but also for other researchers and academics in related fields or specific fields.

Keywords: semiotics, Peirce, Saussure, architectural representation, design process